

NÂ'İLÎ'NİN BİR GAZELİNİN ŞERHİNİ OKURKEN
Reading The Commentary Of A Gazal For Naili

Dr. A.İrfan AYPAY*

Öz:

Klasik Türk edebiyatını anlayabilmek bu edebiyatı oluşturan kültürel ve edebi malzemeyi tanımakla mümkündür. Bu noktada şiir şerhlerinin önemli katkılarının olduğu muhakkaktır. Nâ'ili'nin bir gazeli üzerinde yapılmış tasavvufi bir şerhi incelememizdeki maksat bu doğrultuda atılmış bir adım olarak nitelenmelidir. *Şerh-i Gazel-i Nâ'ili* adlı eser, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 1868'da kayıtlı bir mecmuanın 14b-18b varakları arasındadır. Çalışmamız bu şerhin yeni harflere aktarımı ve bazı kısımlarının sadeleştirilmesinden ibarettir.

Anahtar Sözcükler: Naili, gazel, şerh, Klasik Türk Edebiyatı

ABSTRACT:

Understanding the Classical Turkish Literature is possible only by learning the cultural and literary materials that constitute it. In this context, it is a fact that poetic commentaries has made important contributions. Our aim in examining a mystic (tasavvufi) commentary made on a gazal of Naili is to be seen as a step taken toward this direction. The study titled *Sharh-i Gazal-i Naili* can be found in between 14b-18b papers of a journal in Ankara National Library, Manuscripts Collection 06 Mil Yz A 1868. Our study is compose of the transcription of this commentary and simplification of some parts.

Keywords: Naili, Gazal, commentary, classical Turkish literature

Giriş

Klasik Türk Edebiyatı şiirleri üzerine eski dönemlerde yapılan tasavvufi şerhlerle ilgili akademik çalışmalar henüz yenidir. Bu tür eserlere ilk olarak Prof. Dr. Amil Çelebioğlu dikkat çekmiş,¹ ayrıca Yunus Emre'nin şiirleri üzerine yapılan şerhlerle ilgili hazırlattığı bir yüksek lisans tezi yayımlanmıştır.² Bu konu üzerinde bir de doktora tezi Ömür Ceylan tarafından hazırlanmıştır.³

* Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğrt. Üyesi.

¹Amil Çelebioğlu'nun bu tür çalışmaları için bkz., *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İst 1998, s. 519-561.

² Necla Pekolcay-Emine Sevim, *Yunus Emre Şerhleri*, Ankara 1991.

Bu tür şiir şerhlerinin önemi, yukarıda andığımız araştırmacılar tarafından belirtilmiştir: “Eski şerhlerde ileri sürülen fikirlerin, yorumların isabeti, metodu, haklı veya haksız ne kadar münakaşa ve tenkid edilirse edilsin onlar, günümüzde kaybolan veya değişen kültür dünyamız hatta tefekkür tarihimiz açısından değerlendirilmemiş en zengin ve ansiklopedik kaynaklarımızdan olmakla ayrı bir ehemmiyeti haizdir.”⁴ Ö. Ceylan ise şiir şerhlerinin önemini şöyle belirtmektedir: “Osmanlı şiirinin, yazıldığı ve zevkle okunduğu çevrelerce nasıl anlaşıldığına bakmanın ve dolayısıyla geleneği ortaya koymanın, gelenek için de fevkalade önemli olduğuna inanıyoruz.”⁵

Bu görüşleri biz de paylaştığımız için Nâ’îlî’nin bir gazeli üzerinde yapılmış tasavvufi bir şerhi inceleme konusu olarak seçtik. *Şerh-i Gazel-i Nâ’îlî* adlı eser, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 1868’da kayıtlı bir mecmuanın⁶ 14b-18b varakları arasındadır. Çalışmamız bu şerhin yeni harflere aktarımı ve bazı kısımlarının sadeleştirilmesinden ibarettir.

Eserde Nâ’îlî Divanı’nın 183. gazeli⁷ şerhedilmektedir.

³ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul 2000.

⁴ A. Çelebioğlu, “Yunus’un Şiirleriyle İlgili Şerhler” *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, s. 547.

⁵ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, s. 11.

⁶ Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğunda mecmuanın muhtevası ve fizikî tanıtımı şu şekildedir:

Râsim Fodlacı-zâde Ahmed (1180-1270/1766-1853) Divanı adıyla kayıtlı mecmuanın 1b-6b yapraklarında *Ahd-name-i İlâhî*, 7a-14a’da *Tesdis-i münacât*, 14b-18b’da *Şerh-i Gazel-i Nâ’îlî* (nesir), 19a-b’da *Hasb-i hal* (murabba), 19b-21a’da gazel şeklinde *Bina-i tarikat*, *erkân-ı tarikat* ve *vâcibat-ı tarikat*, 21a-22a’da *münacât*, 22a-23b’da *terci-i bend*, 23b-24b’da *müstezat*, 24b-28a’da *Hasb-i hal* (mütekerrir müseddes) vardır.

Boyut (Dış-İç)232x155-100x92 mm., 28 yaprak, 15 satır, nesih, ay filigranlı krem rengi kalın yerli kağıt. Cetvelleri mavi mürekkeple çekilmiştir. Miklebli meşin ciltlidir.

⁷ *Visâl havsala-i ârzûya sıgmaz imiş*
O bâde-i mütereşşih sebûya sıgmaz imiş

Hücûm-ı leşker-i müjgâna dilde tâb mı var
O tengnâ-yı sipâh-ı dü-rûya sıgmaz imiş

Sipihre virdi fenâ âb-ı şu’le-tâb-ı dü çeşm
Mey-i dü âteşe zarf-ı kedûya sıgmaz imiş

Recâ-yı vuslata bir âh imiş vesile hemân
Fesâne-i gam-ı dil güftûya sıgmaz imiş

Hoşâ letâfet-i nazm-ı selis ü kaht-ı mezâk
Ki âb-ı çeşme-i hurşîd cûya sıgmaz imiş

17. yüzyıl Divan şiirinin üslup sahibi şairi olan Nâ'îlî'nin şiirlerini anlamak önemlidir. Bu uğurda Prof. Dr. Haluk İpekten'in araştırmaları yol açıcı niteliktedir. Prof. Dr. Haluk İpekten, Nâ'îlî Divanının tenkitli metnini hazırladıktan sonra onun bazı şiirlerinin açıklamalarını yapmış ve beyitlerin anlaşılmasına yardımcı olacak bilgileri sonnot halinde eserine eklemiştir.⁸ Ayrıca yine Nâ'îlî'nin bazı şiirlerinin açıklamaları ile üslubunun özelliklerini ortaya koyduğu bir eseri daha vardır.⁹

Günümüzde de bu önemli şairi yorumlayabilmek için çalışmalar devam etmelidir. Bizim ele aldığımız metin Nâ'îlî'yi anlamaya az da olsa katkıda bulunabilecek niteliktedir. Bu küçük şerhin, Nailî'nin şiirlerinin, önceki dönemlerde tasavvufî olarak nasıl yorumlandığını göstermesi özelliğiyle dikkate değer olduğu kanaatindeyiz. Var olduğu kataloğlardan anlaşılan, önceki devirlerde yapılmış bu tür şerhler üzerindeki çalışmaların Divan şiirini anlamaya önemli katkılar sağlayacağını düşünüyoruz.

Ele aldığımız şerhte beyitlerdeki bazı kelimelerin tasavvufî anlamları belirtilmiş, kimi kıssa ve menkıbelere işaret edilmiş, sonunda da beytin anlamını toplu olarak ifade edilmiştir:

*Visâl havsala-i ârzûya sıgmaz imiş
O bâde-i mütereşşih sebûya sıgmaz imiş*

Visal kelimesi burada vahdete erme, Hakk'ın varlığını her türlü halde hissetmeyi ifade etmektedir. Hakk'a kavuşma, anlama, kavrama aşkın arzu havsalaşına sığmaz; yani Allah insanın hatırına ve hayaline gelen şeylerden uzaktır. Bunun gibi ona kavuşma da idrak ve hayale sığmaz. Allah'ın zâtı, insanın düşünebileceği maddi varlıklardan farklıdır. Ona kavuşma da böyledir,

---

*Fürûg-ı gevher-i idrâke teng imiş bu cihân
Metâ'ı âteş olan çârsûya sıgmaz imiş*

*Riyâ-yı mahz imiş ey Nâ'îlî ibâdet-i halk
Zülâl-i feyz birik-ı vuzûya sıgmaz imiş* Haluk İpekten (Hazırlayan), *Nâ'îlî Divanı*, Ankara 1990, s. 234.

Bu gazelin birinci beytinin ikinci mısraındaki mütereşşih kelimesi müteraşşah olarak okunmuştur. Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat'te *tereşşüh eden, ter gibi sızan, terleyen* anlamıyla bulunan mütereşşih şeklinin doğru olduğunu düşünüyoruz.

⁸ Haluk İpekten, *Nâ'îlî*, Ankara 1986.

⁹ Haluk İpekten, *Nailî Hayatı ve Eserleri*, Ankara 2007.

insanın idrak ve hayaline sığmaz. Çünkü var edilen, kendini var edeni bilemez. Bu durumu anlatabilmek için resim benzetmesi yapılmaktadır. Nasıl resimdeki varlıklar, o resmi yapan ressamı bilemezlerse insan da kendini var edeni bilemez. Aslında gerçek idrak, Hakk'ı idrakten aciz olduğunu bilmektir ki “*Ancak kendini bilen Rabbini bilir (Men arefe nefseh fekad arefe Rabbeh)*” sırrına ermektir. Mevlana da benzer benzetme unsurlarını kullanarak tecelliyi şöyle izah etmiştir: “*Ulu Tanrı kendi nurunu kandile benzetmiştir. Bu misaldir ve velilerin vücudunu da şişeye benzetir. Bu da misaldir. Yoksa onun nuru kevn ü mekana sığmadığı halde kandile, şişeye sığar mı? Fakat istediğin zaman onu kalbinde bulursun. Yalnız bu, zarfiyet bakımından bu nur oradadır, demek değil; belki bunu orada, resmini aynada bulduğun gibi bulursun, demektir.*”¹⁰

Tanrı'ya kavuşma, sızan şarab (bade-i mütereşşih)'a benzetilmiştir. Allah, kendisini kavrama yeteneğine sahip olan aşıkların kalbine kaldırabilecekleri kadar vuslat suyunu damlatır ki bu su, küp ve testi gibi nesnelere konan içecekler gibi değildir. Burada kavuşma arzusunun, aşıkların gönlüne Tanrı tarafından konulması, süt ememeyen çocuğun ağzına, annesi tarafından süt verilmesine benzetilerek anlatılmıştır. Böyle bir ifadeyle kavuşma arzusunun, aşkın kendi isteğiyle olmadığı, aşığa Tanrı tarafından verildiği vurgulanmak istenmiştir.

Ayrıca insan vücudu ve kalbi, Allah'ın varlığından ayrı ve gayri olmadığından feyiz, vücudun terlemesi şeklinde ifade edildiği belirtilmiştir.

*Hücûm-ı leşker-i müjgâna dilde tâb mı var
O tengnâ-yı sipâh-ı dü-rûya sığmaz imiş*

Kirpik askerinin hücumu, istiare yoluyla bakış mânâsında kullanılmıştır. Allah kulunun kalbine günde yedi veya yetmiş kere bakarmış. Bu feyiz nazarı, iman gibi eşit olarak herkese yönelik olur. İnsanlar arasındaki derecelenme de bu bakışın tesirine göre meydana gelir. O bakışı fark edemeyenler şeriat derecesinde kalır, marifet ve hakikate yükselemezler.

Nazar edilen, bakılan yer olan gönül, mürşit terbiyesine muhtaçtır. Bu terbiyenin sonucunda vukuf¹¹ elde edilir ve üns¹² derecesine ulaşılır ki bu da

¹⁰ Mevlana, *Fihî Mafih*, Çeviren: M. Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul 1969, s. 255.

¹¹ Vukûf: *Salikin ısrarla, dikkat ve özenle belli hususlar üzerinde durması, onları kavramaya çabalaması*. S. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2001, s. 382.

¹² Üns: *Uluhiyet mertebesinin güzelliğini gönülde temaşa etmekten hasıl olan etki*. S. Uludağ, aynı eser, s. 368.

hazma¹³ sebep olur. Aksi bir durumda yani vukufun aniden ortaya çıkması ise cezbeyi getirir ki kişi bu halde işlerini yürütmekte aciz kalır.

*Hücûm-ı leşker-i müjgâna dilde tâb mı var
O tengnâ-yı sipâh-ı dü-rûya sığmaz imiş*

Dilde tâb mı var? ifadesi, üns derecesinde intizara gönülde kuvvet var mı? anlamında kullanılmıştır ki gönlün dünyevî ve nefsânî bağlardan tamamen kurtulması demektir. Gönülün kesrete olan ilgisinin azalması, İlahi nazara hazır hale gelmesini sağlar. Gönül bu bakışa dayanabilecek mi? sorusu, gönlü dünya ilgilerinden temizleyip öylece tutabilmenin zorluğunu vurgulamak içindir.

Dü-rû, yaprağının iç yüzü gayet al, dış yüzü ise koyu sarı olan ve gül-i ra'nâ da denilen güldür ki burada insan vücudu ve kalbi yerine kullanılmaktadır. Bu gülün sarı yüzü insan bedenine, içerideki kırmızı kısmı ise kalbe tekabül etmektedir. Feyiz nazarının insanın bedeni ve kalbine sığmayacağı, ama aşıkın vücudunun yok olmasını, yani maddî varlığını aşmasını sağlayacağı belirtilmiştir. Bu yok olmanın, Hallac-ı Mansur'un hapisteyken görünmez olmasına benzediği ifade edilmiştir.

*Sipihre virdi fenâ âb-ı şu'le-tâb-ı dü çeşm
Mey-i dü âteşe zarf-ı kedûya sığmaz imiş*

Bir anlamı da tecelli olan, o parlak su feleğe fena verdi ifadesi, eğer Allah o nazarla feleklerle bir kere baksa felekler dayanamayıp Tur-ı Sina'daki gibi yok olurdu, demektir. Burada feleğe fena verdi ifadesinde tahakkuku sabit olan, gerçekleşmesi kesin olan bir olayın, gerçekleşmiş gibi ifade edildiğinin bir anlatım özelliği olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca âb kelimesinin tecelli ve vuslat anlamlarında kullanıldığı, şu'le-tâb (ışıklı, ışıldayan) sıfatıyla nitelendirilmesinden anlaşıldığı belirtilmektedir. Çeşm kelimesinin, tasavvufta *cemal sıfatı*¹⁴ anlamı vardır. Dü çeşm ise cemal ve celal sıfatları anlamında kullanılmış olmalıdır.

Bu visal (tecellî ve marifet), içilen, çeşitli kaplara konulan sudan farklı olduğundan güzellerin dudağına ve küp gibi şeylere sığmaz.

¹³ Hazm: *Basit hususları yakınma ve sızlanma vesilesi yapmamak, alıngan olmamak, gönlü geniş olmak*. S. Uludağ, aynı eser, s. 163.

¹⁴ Hüseyin Ayan, *Tasavvuf İstihlaları*, Erzurum 1983, s. 6.

*Recâ-yı vuslata bir âh imiş vesîle hemân
Fesâne-i gam-ı dil güftgûya sıgmaz imiş*

Vesile, istediğimize kavuşmayı sağlayan şeydir. Aşık için vuslat vesilesi âhtır. Âşık, gerçek sevgilinin Cenab-ı Hak olduğunu anladığında ağlayıp sızlar, ızdırap duyar. Bu durum, Allah'ın kalbe feyiz bakışının belirtisidir ve tekerrürüyle kuvvetlenerek aşıkı vuslat ümidine düşürür. Aşık bu hali kendine dert edinerek çare arar, ama bulamaz. Çaresi olmayan bu derde derman ararken çarenin, usta bir doktor olan mürşitte olduğunu kavrar.

Feyiz nazarını idrak ederek feryat edip mürşide yönelen kişinin, kemal mertebesini elde edinceye kadar yaşadığı dert, gam, mihnet, ayrılık belası, ümit, tahammül ve vuslat hikayeleri yazıp anlatmakla bitirilemez.

*Hoşâ letâfet-i nazm-ı selîs ü kaht-ı mezâk
Ki âb-ı çeşme-i hurşîd cûya sıgmaz imiş*

Şair buraya kadar beyan edilenlerin güzel, kolay ve istifadeye değer şeyler olduğunu, fakat o lezzetli sofranın tadına bakanların ve o ferahlık veren tatlı şerbetten kanarak sonsuzluk lezzetini bulanların azlığına üzülüğünü belirtir.

Güneş çeşmesinin suyu dereye sıgmazmış, ifadesinde güneş çeşmesinin suyu Hakk'ın tecellisi, dere ise insanların kalbinin darlığı ve dar gönüllülüğü anlamlarındadır.

*Fürûg-ı gevher-i idrâke teng imiş bu cihân
Metâ'î âteş olan çârsûya sıgmaz imiş*

Hakk'ı bilip, feyzinin eserlerini canında ve gönlünde duyan âşıkın içinde alevlenen muhabbet ateşi ve hararetine bu dünya dar gelir.

İplikleri felek tarafından aşındırılan kumaş, âşıkın bedenidir. Bunun aşkla dokunmuş olması, âşıkın gönlünün aşkla dolu olması demektir. Böyle bir gönlün, yokluk aleminin çarşı ve pazarına sıgmaması ise dünyada yaşayan diğer insanların, âşıklardaki yanıp yakılmaların, kendilerinde bulunmamasını yadırgamaları ve onları, kendilerine benzememelerinden dolayı ayıplamalarıdır.

Bu hali yaşayan âşıklar ise diğer insanların ayıplamalarını anlayışla karşılasalar da bakış açısının değişmesi kolay olmadığından, insanlardan uzaklaşarak ya uzlette ya da şehir dışında hayatlarını devam ettirirler.

*Riyâ-yı mahz imiş ey Nâ'îlî ibâdet-i halk
Zülâl-i feyz birik-ı vuzûya sığmaz imiş*

İnsanların, ibadetlerini sırf kulluk amacıyla değil de sadece farzı yerine getirme gayesi ile yapmalarının gösteriş olduğu ifade edilmektedir.

Aşk şarabı, yani marifet ve vuslat anlamlarına kullanılmış olan *zülâl-i feyz*, ibrik, testi ve küp gibi kaplara sığmaz.

Sonuç olarak, şerhte ifade edilen tasavvufî anlamlar şöyle özetlenebilir:

Vuslat, bu dünyada iken Allah'ı tam olarak bilmenin mümkün olmadığı anlamaktır. Bu vuslat, varlığı gizli olan Tanrı'nın, kendini kavramaya müsait aşıkların gönlüne bu duyguyu vermesi ile başlamaktadır.

Allah, bütün kullarının gönlüne bakar; fakat bazıları bunun farkına varır, bazıları varamaz. İnsanlar arasındaki fark da buradan doğar. Bu bakışın farkına varabilmek için gönül, arındırılarak hazır hale getirilebilir.

Tecellinin maddî olan bir şeye sığması ve madde aleminin tecelliye dayanması mümkün değildir. Tecelli, aşkın kendi varlığından geçmesi, beşerî zaafılardan kurtulması sonucunu doğurur.

Vuslata ermenin yolu, aşk ıstırabını çekmek, gönlü arındırmanın yollarını aramak ve bu uğurda zorluklara katlanmaktır. Bu söylenenleri anlatmak kolaydır, ancak bunu anlayanların sayısı fazla değildir.

Her insan Tanrı aşkını bilemez; bu sebeple bu aşkı bilmeyenlerin, bilenleri anlaması mümkün değildir. Bu yüzden de onları kınarlar. Bazıları bu kınamalara sabrederlerse de sabredermeyip inzivaya çekilenler de olur.

Bir borcu yerine getirmek için yapılan ibadet gösteriştir. Bu sebeple ibadetleri sırf kulluk amacıyla yapmak gerekir. İbadetlerinde samimî olmayanların marifete ulaşması mümkün değildir.

Aşağıda eserin metnini veriyoruz. Metnin yeni yazıya aktarılmasında birleşik sıfat (terkîb-i tavsîfî, vasf-ı terkîbî) olan kelimelerin arasına çizgi (-) işareti konulmuştur. Sözlüklerde bir kelime olarak bulunan ve anlamı bir kelime ile verilen çoğu Farsça birleşik kelimeler ise arasına çizgi (-) işareti konulmadan, bitişik olarak yazılmıştır:

(14b) **Şerh-i Gazel-i Nâ'îlî Merhûm Kuddise Sirruh**

Visâl havsala-i ârzûya sıgmaz imiş

Visâlden murâd vuslat-ı Hak olup ma'nâ, vuslat-ı Hak tâlibin havsala-i ârzûsuna sıgmaz; ya'nî Zât-ı Vâcibü'l-vücûd hâtır u hayâle gelen nesnelere münezzehtir ü müberrâ olduğu misillü, visâli dahi havsala-i idrâk ü hülyâya sıgmaz idüğünü nâzım-ı merhûm işbu zikrolunan mısra' ile ifâde vü ifhâm eder.

O bâde-i mütereşşih sebûya sıgmaz imiş

İşbu mısra'da dahi visâli bâde-i mütereşşih ile ta'rîf edip ya'nî bâde eşribeden bir nesne olup tereşşüh ise vâlidinin evlâdı sūd emmege ya'nî meme almaga kudreti olmadığından o makûle veledi, ağzına sagıp terbiye eylediği gibi Cenâb-ı Hak dahi vasla müsta'id âşıkları, kalbine tâbâver-i tahammül olacakları derecelerde bilâ keyf ü kem reşş-i âb-ı visâl ider ki ol, hum u sebûya sığar şey degildir.

Ma'a hâzâ kalb (15a) ü vücûd-ı insân vesâire vücûd-ı Zât-ı Bârî'den ayrı vü gayrı olmadığından, merhûm feyz-i Hudâ'yı vücûd-ı vâhidin arakrîz olmasıyla ta'rîf ü ifâde buyururlar.

Hücûm-ı leşker-i müjgâna dilde tâb mı var

Hücûm-ı leşker-i müjgân alâ tarîkı'l-isti'âre nazar ma'nâsına olup Cenâb-ı Bârî, kulunun kalbine günde yedi kerre ve alâ rivâyetin yetmiş kerre nazar-ı feyz ile nazar buyurdugu meşhûr u mütevâtirdir. Ve işbu nazar, îmânın nâsa ale's-seviye i'tâ buyurulduğu gibidir ki isti'dâdları muktezâsınca ol îmânı kimi kabûl ve kimi adem-i kabûl ile milel-i müteferrika oldular.

Kezâlik nazar-ı feyz mâddesi dahi hasebü'l-isti'dad kiminin kalbine te'sîr ve kiminin kalbine adem-i te'sîr ile nâs beyninde teferruk peydâ olup merâtib zuhûra geldi; ya'nî ol nazar-ı feyzin kalbe tesîrine vâkîf olamayanlar mertebeye-i şerî'atde kaldı.

Ve mahall-i nazar insânın kalbi olmak mülâbesesiyle (15b) bu keyfiyete vukûf mürşid-i kâmil terbiyesiyle kalbin ol nazara kâbiliyyeti husûlü ve dîde-i kalbin intizâr-ı tâmmı cihetiyle vukûf zuhûr olursa resîde-i derece-i üns olmuş olduğundan medâr-ı hazm olur; ve illâ bagteten zuhûru mûcib-i cezbe olup idâre-i umûr-ı kevnîyeden kalır.

Dilde tâb mı var? buyurduğu, derece-i ünsde devâm-ı intizâra dilde kuvvet mi var? demek olur ki kalbin alâyıktan bi'l-külliyeye halâsıdır.

O tengnây-ı sipâh-ı dü-rûya sıgmaz imiş

Dü-rû, gül-i ranâ denilen güldür ki varakının iç yüzü gâyet al ve tış yüzü acı sarı olur. Merhûm, kalb ü kâlıbı ol güle teşbîh edip ol nazar-ı feyz gül-i ranâ misllü rûy-ı zerd ü sürhfâm-derûn olan vücûd ü kalbe sıgmaz ve belki ol nazar âşıkın mahv ü fenâsını îcâb eder; Hazret-i Mansûr'un mahbesdeki mahviyyet-i vücûdu gibi ki hikâye olunur.

Sipihre virdi fenâ âb-ı şu'letâb-ı (16a) dü çeşm

Şol âb-ı şu'letâb-ı visâl, ki andan tecellî ile dahi ta'bîr olunur, sipihre ya'nî çarh-ı felege fenâ verdi. Her bir nesne ki tahakkuku sâbit ola, anın vukûuyla haber verilir, kıyâmü's-sâ'a gibi. Merhûmun sipihre verdi fenâ, ta'bîri dahi bu kabîlden olup murâd, eger Cenâb-ı Bârî ol nazarla feleklere bir kerre nazar etse, felekler ol nazara adem-i tahammüllerinden mahv ü fenâ derecelerine resîde olurlardı, tecellî-i Tûr misllü, demektir. Ve işbu mahalde âbın tecellî ve âb-ı visâl ma'nâlarına olduğu şu'letâb ile vasfindan dahi malûmdur.

Mey-i dü âteşe zarf-ı kedûya sıgmaz imiş

İşte bu âb ü tâb-ı visâl mecâzen mahbûbların la'l-i lebine hakîkaten sıgmaz, kedû gibi zarflara dahi sıgmaz. Dü âteş mahbûbların iki dudagı ve kedû şol büyük kabak kurusu olup içinden çekirdeklerini çıkarıp küpçük misllü içine su yâhud sirke veya şarâp komak için isti'mâl ederler ki ma'rûfdur.

(16b) Recâ-yı vuslata bir âh imiş vesîle hemân

Vesîle ana dinür ki anımla dilh'âhına vuslat müyesser ola. Ol vesile ise âşıkın ibtidâ-yı hâlinde mahbûb-ı hakîkî, ancak Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd idüğünü derk ile eylediği bir âhdır ki vesîle-i vuslatdır. Ve ol âh mukaddime-i feyzdir ki ahvâl-i kulûbdandır. Ve bu keyfiyyet mukaddemce zikr olunduğu üzre Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûdun kalbe nazar-ı feyzi âsârından olup tekerrürüyle kuvvet bularak âşık, recâ-yı vuslata düşer ve ol hâli kendüye derd idinüp dermân kaydıyla ana çâre arar; ma'a hâzâ Eşrefzâde Hazretlerinin çâresi bîçârelikdir.

Hemân buyurduğu üzere, yine ol derdin çâresi¹⁵ biçârelik olup günbegün derdi artar. Ol zamân çâr u nâçâr devâsâz-ı dil ü cân olur bir tabîb-i hâzık tedârüküne mecbûr olarak hâl-i dil-i zârından hikâyeye başlar. Ve ol tabîb-i hâzık (17a) mürşid-i kâmilidir ki tevfik-i Cenâb-ı Kâmbahşâ-yı enâm ile ana dahi mukârenet ve kabûl-i terbiye vü tesliyetiyle nâ'il-i merâm olur.

Fesâne-i gam-ı dil güftgûya sıgmaz imiş

İşbu zikr olundugu vechile nazar-ı feyzi idrâk ile âh ü zâra düşerek mürşide teslîm ve terbiye ile tâ matlabına nâ'il oluncaya dek, ba'dehû merâtib cihetiyle dahi ilâ mâşâallâh ihrâz-ı mertebe-i kemâl idinceye dek zuhûra gelen gussa vü gam ve derd ü mihnet ü elem ile belâ-yı hecr ü fûrkat ve ümniyyet ü vuslat u mekânnet hikâyeleri, elân olmakda oldugu misllü söylemekle bitmez tükenmez, yazmagla defter ü dîvâna sıgmaz idüğünü merhûm işbu mısra'ında ifâde vü beyân buyururlar.

Hoşâ letâfet-i nazm-ı selîs ü kaht-ı mezâk

Nâzım-ı merhûm işbu mısra'ında izhâr-ı hüzn eyleyüp işbu mahalle kadar olunan ifâde vü beyân güzel ve kolay, ya'nî âsân ve istifâdeye şâyân ise de ol mâ'ide-i hoşgüvârdan çâşnîgîr-i mezâk olanlar (17b) ve ol şerbet-i şîrîn-i ferahfezâdan reyyân olarak lezzet-i câvidân bulanlar kaht, ya'nî nedret üzere olduklarına izhâr-ı teessüf ü teellüm ederler.

Ki âb-ı çeşme-i hurşîd cûya sıgmaz imiş

Merhûm yine kendi kendine tesliyetbahş-ı nısfet olarak hurşîd çeşmesinin suyu, ya'nî Hakk'ın âb-ı feyz ü ihsânî cûya ya'nî dereye ki andan murâd nâsın kasvet-i kalbi ve kalb-i tengidir; ana sıgmaz imiş diyü ibrâz-ı tahayyür ederler.

Fürûg-ı gevher-i idrâke teng imiş bu cihân

Cenâb-ı Hakk'ı zikr olundugu üzere hasebü'l-isti'dâd bilüp ve âsâr-ı feyzini dil ü cânında bularak derûnında rûnümûd olan lehîb-i sûz-ı mahabbet ve şu'letâb-ı harârete bu cihân tar gelüp nüh felek degül, belki lâ mekân illerine resîde imiş.

Metâ'ı âteş olan çârsûya sıgmaz imiş

¹⁵ Hemân buyurduğu üzere, yine ol derdin çâresi: yine bu derdin hemân buyurduğu üzere, yine ol derdin çâresi – metin.

Şol âşıkın ki târ u pûd-ı felek-sûd-ı kumâşî âteş-i ışk ile nesc ü i'mâl oluna. Ol metâ'-ı âteşîn işbu dâr-ı fenânın (18a) çârsû vü bâzârına sıgmaz imiş. Ya'nî ehl-i dünyâ o makûle âşıkların sûzişlerin görüp kendülerinde ol hâlet olmadıgından ve kendülerine benzemediklerinden içlerine sığırdıramayup ta'n u teşnî' iderler.

Ve ehl-i Hak olanlar dahi nâsın muhâlif hareketlerine ve nâbecâ sa'y ü kûşişlerine ve Hak'dan dûr olduklarına rahm ü şefkat iderlerse de tebdîl-i ahlâk, bir emr-i asîr olduğundan bu keyfiyeti içlerine sığırdıramayup ekser-i evkâtlerin kûşe-i vahdetde ve taglarda ve magâralarda geçirirler, meger ki me'mûrinden olalar.

Riyâ-yı mahz imiş ey Nâ'ilî ibâdet-i halk

Nâsın ibâdet diyü işledikleri edâ-yı savm u salât vesâire gibi ki mahzâ nümâyîş kabîlinden olup sırf ubûdiyyet için degildir. Eger sırf ubûdiyyet için olaydı ibtidâ amellerinin, meselâ kıldıkları namâzlarının şurûtuna ri'âyet ederek (18b) ber vefk-ı emr-i Bârî edâya bezl-i vüs' u tâkat ederlerdi. Ammâ niyyetleri emr ü rızâ-yı Bârî olmayup lâ'übâlî edâ-yı farîza etmege çalışırlar ve anunla iş biter sanırlar. Ve sözde Hakk'a ibâdet ü tâ'at ediyoruz dirler ki işbu evzâları hilâf-ı rızâ-yı Hudâ ve mahz-ı riyâdır.

Zülâl-i feyz birîk-ı vuzûya sıgmaz imiş

Zülâl, âb-ı zülâl denilen kâtı'u'l-harâre bir sudur. Zülâl-i feyz ise âşıkın sûziş-i derûnını dâfî' bir âb-ı hayât-ı câvidânîdir ki ayn-ı vuslatdan ibâretdir. Andan şarâb-ı aşk ile dahi tabir olunur. Ehl-i zâhir anı tahâret ü vuzû'da istimâl eyledikleri su kıyâs ederler ki öyle degildir; ol âb ü âteşden ibâretdir ki ibrîk ve sebû ve huma sığar nesne degildir.

KAYNAKÇA:

AYAN, Hüseyin, *Tasavvuf İstilahları*, Erzurum 1983.

CEYLAN, Ömür, *Tasavvufi Şiir Şerhleri*, İstanbul 2000.

ÇELEBİOĞLU, Amil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İst 1998.

İPEKTEN, Haluk, *Nâ'ilî*, Ankara 1986.

İPEKTEN, Haluk (Hazırlayan), *Nâ'ilî Divanı*, Ankara 1990.

İPEKTEN, Haluk, *Naili Hayatı ve Eserleri*, Ankara 2007.

Mevlana, *Fihî Ma'fih*, Çeviren: M. Ülker Anbarcıoğlu, İstanbul 1969.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2001.